

Табов, Й. За българските роднини на Киевския княз Владимир
Покръстител. *Родознание/Genealogia* 1-2, XXIII (2018), 149-169. ISSN 0861-9573

БЪЛГАРИ ИЗВЪН ГРАНИЦИТЕ НА РОДИНАТА ЗА БЪЛГАРСКИТЕ РОДНИНИ НА КИЕВСКИЯ КНЯЗ ВЛАДИМИР ПОКРЪСТИТЕЛ

Йордан Табов

Абстракт. Настоящата статия предлага кратък обзор на противоречивите данни, че българските и киевските владетелски фамилии по времето на българските царе Симеон, Петър и Самуил са били свързани с роднински връзки, и анализ на отделни аспекти на хипотезата, че и великата княгиня Олга, съпруга на киевския княз Игор, и царица Ана, жена на княз Владимир Покръстител, са били от царското семейство на България. Очертана е и възможната причина за разнобоия и деформациите на изворовите данни: еретичност на изповядваното от Охридската архиепископия християнство.

§ 1. Гербове (хералдични знаци) на български и руски владетели

*Рис. 1. Изображения на монети на владетели (отляво надясно):
Шишман, Владимир, Ярослав.*

На **рис. 1** са показани изображения на монети на владетели (отляво надясно): Шишман (на България), княз Владимир Покръстител (на Киевска Русия), княз Ярослав Мъдри (на Киевска Русия). Прави впечатление подобие на хералдичните знаци (гербовете); на киевските монети виждаме почти съвременния украински герб. Може ли това да бъде основание за **хипотезата**, че българските и киевските владетелски фамилии са били свързани с роднински връзки?

Българи извън границите на България

Всъщност тази **хипотеза** е предлагана и обсъждана епизодично през последните стотина години, но е пренебрегната от повечето съвременни изследователи.

В следващите редове ще направим кратък преглед и анализ на някои доводи в нейна подкрепа.

§ 2. Български владетел Шишман от времето на Симеон и Самуил

Български владетел Шишман от времето на Симеон и Самуил е споменат в: Зографския поменик („Първи Зографски поменик“), „Пинциевата грамота“ и Воденския надпис на цар Самуил.

В свое изследване¹ именитият български историк В. Златарски е аргументирал тезата, че Пинциевата грамота е фалшификат. Оттогава в историческата наука се приема за доказано, че реално по онова време не е имало владетел Шишман – защото основният известен доскоро документ („Пинциевата грамота“) с това име в него е фалшификат.

Това е абсурдно.

Разбира се, един фалшификат не може да служи за доказателство за съществуване на лицата и фактите, споменати в него; но също така той не може да доказва тяхното несъществуване, както е интерпретиран в много публикации. Обикновено във фалшивите документи за собственост неверни са отделни специфични данни; останалите детайли обаче се подбират старателно от фалшификаторите, за да придават правдоподобност на документа. Понеже името на Шишман не засяга важни факти в грамотата, то най-вероятно съставителят ѝ е бил убеден в автентичното му участие в събития от времето на цар Самуил. Затова присъствието на името Шишман в Пинциевата грамота е не доказателство, че такъв владетел в споменатата епоха на Самуил не е имало, а по-скоро довод (макар и може би слаб), че тогава такъв български владетел е съществувал реално.

Силен довод за присъствието на владетел с името Шишман през X в. е Воденският надпис на цар Самуил (**рис. 2**), открит през последните години на XX в.

¹ Златарски, В. Тъй наречените „грамоти“ на Пинция и неговия син Плезо. *Годишник на Софийския университет* 15-16 (1919-1920), 1-58.

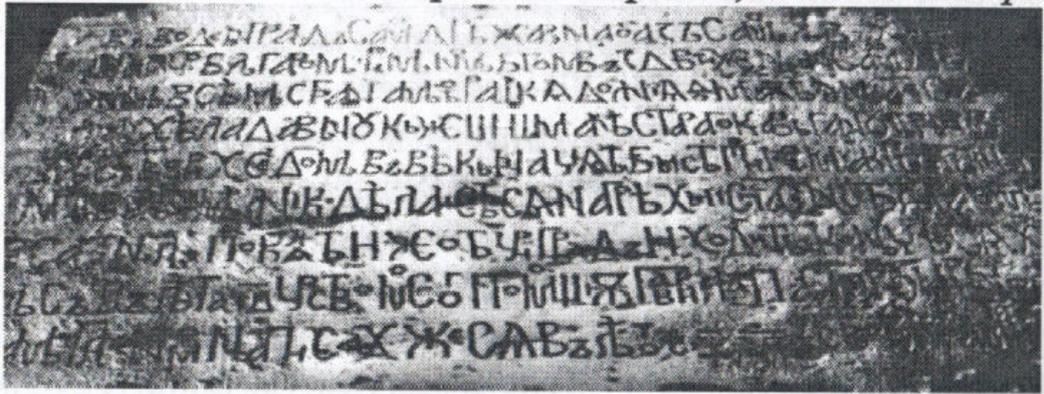

Рис. 2. Снимка на Воденския надпис; предоставена е на автора на тези редове от Божидар Димитров, директор на Националния исторически музей в София

Въпреки някои възражения, основани главно на тезата, че Пинциевата грамота е фалшификат (и че това доказвало несъществуването на владетел Шишман по времето на Симеон и Самуил), в съвременната наука преобладава мнението за неговата автентичност. Според текста на надписа Самуил е „внук” на „Шишман, стария кавган на Търново” (рис. 3). Тук ще споменем само един много специфичен довод за автентичността на надписа: записаната в него дата „от сътворението на света” е не по обичайната за текстове от нашите земи „византийска ера”, а по рядката, известна на малцина специалисти „българска ера”, чието присъствие във фалшификат трудно може да бъде обяснено.

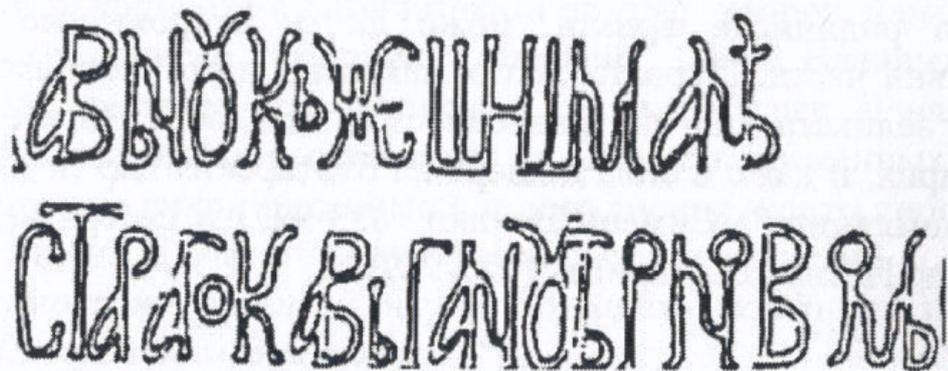

Рис. 3. Фрагмент от факсимилната скица на Воденския надпис (по материали на Божидар Димитров)

Във връзка с титлата „кавган” и в контекста на интереса ни към българската и киевската царски династии веднага ще отбележим, че руският митрополит Иларион в „Слово о законе и благодати” (XI в.) нарича руските владетели св. Владимир

Българи извън границите на България

Покръстител (+1015) и Ярослав Мъдри кагани²; в „Слово о полку Игореве“ (XII в.) също се споменава титлата каган³. Кратък надпис на стената на църквата „Св. София“ в Киев, разрушен през Втората световна война, е гласял: „Спаси, Господи, кагана нашего“; предполага се, че става дума за сина на Ярослав Мъдри – Светослав Ярославич, князувал в Киев в 1073-1076 г.⁴ „Бертинските анали“ описват посещение на група „руски шведи“ (“... Rhos vocari dicebant ... eos gentis esse Sueonum”) от Цариград в Ингелсхайм в 839 г., които наричали владетеля си хакан (“teu illorum Chacanus vocabulo”)⁵.

Подобни титли се срещат според стари документи у различни народи. Тази титла се среща и в българската история: например „Гаган“ е наричан Петър Делян, възглавил въстанието на българите през 1040/41 г., а от българската апокалиптика е известен „гаган Михаил“ – вероятно най-големият син на цар Симеон Велики. Кавкан е бил един високопоставен българин, пленен от византийската армия на Василий II (+1025) при превземането на Воден.

§ 3. РАВНОАПОСТОЛНАТА КНЯГИНЯ ОЛГА

В **хипотезата**, че управляващите династии на Киевска Русия и България по времето на великите князе Светослав и Владимир и царете Петър, Борис, Роман-Симеон и Самуил са имали роднински връзки, може да се открият две основни съставни части. Първата от тях накратко може да се формулира така: великата княгиня равноапостолната света Олга е била от България, и даже е била дъщеря на българския цар (и император на „римляните“) Симеон Велики (893-927) и сестра на неговия син цар Петър „Българина“ (927-969).

² Слово о законе и благодати митрополита Илариона. В: *Библиотека литературы Древней Руси*. Т. 1: XI–XII века. Наука, Санкт-Петербург, 1997.

³ *Энциклопедия „Слова о полку Игореве“*. В 5 томах. Т. 3. Дмитрий Буланин, Санкт-Петербург, 1995.

⁴ Высоцкий С. А. *Древнерусские надписи Софии Киевской XI–XIV вв.* Научная думка, Киев, 1966, с.49-52.

⁵ *Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, 1826, p.434.

Тук предлагаме кратък преглед и анализ на някои от сведенията за произхода на в. к. Олга. Трябва специално да се подчертае, че не е толкова важна националността ѝ, защото при владетелските фамилии браковете с „чуждестранни“ принцове и принцеси са били обичайно явление; важно е да се потвърди или отхвърли произхода ѝ от царска фамилия на българската държава. Ако такъв произход се потвърди, той би дал естествено обяснение на „българското влияние“ в първоначалното руско християнство: старославянски книги, основната църковна терминология – думи като църква, олтар, пости, кандило, оцет и др., които не са от гръцки произход, и даже стил на пеене (известен като „болгарский распев“).

Истината за произхода на Олга може да даде и ключ към изясняването на вътрешните династични борби за киевския престол и фалшификациите на исторически факти, свидетелство за които са изключително противоречивите данни в изворите за важни събития в руската история от втората половина на X и първата половина на XI в.

3-1. ПОЯВА НА ХИПОТЕЗАТА ЗА БЪЛГАРСКИ ПРОИЗХОД НА РАВНОАПОСТОЛНАТА КНЯГИНЯ ОЛГА

Известният руски любител и познавач на историята архимандрит Леонид, настоятел на Троицко-Сергиевската лавра, описвайки ръкописите в библиотеката на граф Уваров, намерил в 1887 г. ръкописен сборник, наречен „Нов Владимирски Летописец“, съставен или преписан в края на XV век. Началните глави на този сборник съответстват на „Повесть временных лет“, обаче в тях има някои отклонения и допълнения, които липсват в други преписи. За Олга този интересен сборник пише, че

„Игоря же ожени (Олег) въ Болгарехъ, поятъ же за него княжну Ольгу, и бе мудра вельми.“⁶

Понеже по онова време по данни от други извори се е смятало, че Олга е родом от Псков, който в миналото е бил наричан още и „Плесков“, архимандрит Леонид използвал находката си за да предложи хипотеза за произход на Олга от

⁶ Архимандрит Леонид. Откуда родомъ была св. великая княгиня Ольга. *Русская старина* 19/1888 июль, 215-222; Николаев В. *Славянобългарският фактор в християнизацията на Киевска Русия*. БАН, София, 1949, с. 101.

Българи извън границите на България

българската столица Плиска⁷, която в някои стари документи също е била наричана „Плесков“.

В публикувано възражение И. И. Малышевский⁸ се позовал на теорията за варягски произход на руските князе. В отговора си архимандрит Леонид изразил съмнението си, че сведенията за „северен“ и варягски произход на Олга са били добавени в ръкописа по-късно с определени политически цели⁹.

На първо време хипотезата на архимандрит Леонид получила одобрение от някои авторитетни историци, но после прекият сблъсък между „варягската“ и „руската“ теории за корените на руската царска династия я изместил, и за известно време тя практически „изчезнала“ от историческите съчинения, за да се възроди в средата на ХХ века в монографията на В. Николаев¹⁰.

Пристъпваме към кратко представяне и анализ на някои важни данни в подкрепа на тезата на архимандрит Леонид за произход на Олга от българската столица Плиска и от българската царска династия.

3-2. Преки сведения за произхода на Олга

Както беше отбелязано по-горе, в „Новый Владимирский Летописец“ пише за Олга, че тя е от България:

„Игоря же ожени (Олег) въ Болгарехъ, поятъ же за него княжну Ольгу, и бе мудра вельми.“

Основание за преобладаващата в науката гледна точка за произхода на Олга руските учени виждат преди всичко в нейното „Житие“, където пише следното:

„(Ольгу) произведе Плесковская страна, иже отъ области царствия великия Русския земли, от веси именуемая Выбутская, близъ предель немеческия власти жителей, от языка Варяжска,

⁷ Архимандрит Леонид. Откуда родомъ была св. великая княгиня Ольга. *Русская старина* 19/1888 июль, 215-222.

⁸ Малышевский И. И. Новое летописное известие о происхождении Ольги святой. Чтения въ Историческомъ Обществе Нестора Летописца, Киев 1889, кн. III, заседание 11-го декабря 1899.

⁹ Архимандрит Леонид. Несколько новых замечаний к нашей статье “Откуда родомъ была св. великая княгиня Ольга”. *Киевская старина*, т. XXVII, 1889, I-VIII.

¹⁰ Николаев В. *Славянобългарският фактор в християнизацията на Киевска Русия*. БАН, София, 1949.

*Българи извън границите на България от рода же не княжеска, ни вельможеска, но отъ простыхъ людей ... еще бо граду Пскову не суцу, но бяхше тогда начальныъ градъ во стране той, зовамый Избореск, ... еяже молитвою и пронаречениемъ назвася преславный градъ Псковъ.*¹¹

Този цитат поставя родния край на Олга в района на днешния Псков. Старият автор пише, че самият Псков още не го е имало, но на неговото място (или наблизо) се е намирал град Избореск; и че името „Псков“ (или „Плесков“ – което е свързано с „Плесковската земя“) е било дадено след „молитви и пронаречения“ от самата Олга.

Очевидно двата последни цитата дават противоречива информация за произхода на Олга. Това дава възможност за различни интерпретации на детайлите в цитатите, за различни преценки кои от тях са верни и кои – грешни по една или друга причина.

Например В. Николаев задава естествения въпрос: защо Олга, ако наистина е „отъ языка варяжска“, т.е. от варягите, е дала на създадения от нея град в Русия име, практически съвпадащо с името на една от старите български столици – Плиска¹²? След това Николаев атакува сведенията от „Житието“, посочвайки голямата вероятност че авторът му се е заблудил: ако е знаел, че Олга е от „Плесков“, но не е чувал за българския град Плиска, той би могъл да си помисли, че така е наречен Псков и е добавил към това каквото е знаел за Псков и жителите му¹³. В рамките на тази идея А. Чилингиров обръща внимание на още един детайл: в руски летописи е записано, че киевският княз Игор, бащата на Светослав, е взел жена си от град ПЛЪСКОВЪ – точно както е записано името на българската столица Плиска в български ръкописи¹⁴. Тези съображения дават основание за хипотезата, че някой от преписвачите на първоначалния текст се е заблудил (или възползвал) от близостта на имената

¹¹ Николаев В. Цит. публ. с. 98.

¹² Николаев В. Цит. публ. с. 99.

¹³ Николаев В. Цит. публ. с. 99.

¹⁴ Чилингиров, А. Светли страници от българо-руската взаимност. Първите монети, сечени от българския цар Петър I и киевските князе. *Юбилеен вестник Велико Търново*, декември 1984. Репринт 2001 г. с библиографски бележки, допълнени с някои нови публикации.

Българи извън границите на България

„Плесков“ ПЛЪСКОВЪ и „Пльсков“ ПЛЪСКОВЪ, а „варягският пейзаж“ е добавен допълнително.

3-3. Презвитер Григорий

Лаврентиевският летопис съобщава, че Олга е била християнка и е „имала със себе си презвитер“¹⁵.

Архимандрит Леонид също обръща внимание на това, че в свитата на Олга е бил българският свещеник Григорий¹⁶.

Според Мавродин обаче този човек (презвитер) Григорий не заслужава внимание. Той предлага следните съображения:

„В свитата на Олга, която я е придружавала в Цариград, наистина е имало някакъв свещеник Григорий, но в посолството на Олга той не е играл никаква роля. Той не е бил официален духовник на руската княгиня, във всеки случай във Византия не са го считали за такъв, защото в противен случай не биха го обидили така безцеремонно, както е направил Константин Багрянородни, давайки му подарък по-малък от това, което са получили преводачите. По-малко от Григорий са получили само робите и слугите.“

Тези разсъждения на Мавродин обаче имат съществен недостатък.

Ако византийското православие не е признавало титлата на Григорий, най-вероятната причина за това е евентуалната „еретичност“ на християнското направление, към което е спадал Григорий¹⁷. Подобна слабост виждаме и в подозренията на Е. Голубинский, който пише, че е смущаващ църковният сан на Григорий „Григорий пресвитер мних церковник всех болгарских церквей“. Според него този сан не може да бъде обяснен.

Още в края на XIX век княз М. А. Оболенский е отхвърлил възраженията на Голубинский с довода, че в съчинението на Константин Багрянородни Григорий е наречен не

¹⁵ Николаев В. Цит. публ. с. 99.

¹⁶ Архимандрит Леонид. Откуда родомъ была св. великая княгиня Ольга. *Русская старина* 19/1888 июль, 215-222; Николаев В. Цит. публ. с. 102.

¹⁷ На този важен аспект на проблема за «Григорий пресвитер мних церковник всех болгарских церквей» специално внимание обръща К. Михайлов (Михайлов К. Болгарский след в крещении Киевской Руси (новые доказательства). В: *Русский сборник Брянск*, 2016, с. 159-162.).

„поп“ (папа'с, *παπάς*, с ударение на втората сричка), а „па'пас“ *πάπας*, което сега означава папа, но в контекста на старото християнство по смисъл отговаря по-скоро на думата „епископ“¹⁸. В съответствие с това самият Оболенский титулува Григорий „епископ Мизийски“.

В разсъжденията за сана на Григорий трябва да се отбележи нещо важно: че тук се сблъскваме с вече забравена терминология, използвана в старото българско християнство. Очевидно е, че тя се е различавала от гръцката, а и от приетите днес термини като патриарх, епископ и т.н. Аналогично и във Воденския надпис на цар Самуил срещаме сан „пръв християнин“ – пръв по ранг (в йерархията) сред християните, – също термин от негръцки произход; аналог е на латинските *Primus* или „Примат“, които са били добавени към древната йерархия на църквата през четвъртия и следващите векове¹⁹.

Защо Олга е отишла в Цариград с този „презвитер църковник на всички български църкви“? Каква нужда е имала от него? Логиката на тези въпроси е дала основание на А. Чилингиров да направи извод, че Олга е приела християнство още преди пътуването си в Цариград, и че е пристигнала там с духовника си Григорий, „епископ Мизийски“²⁰; а византийците, които не са признавали българското покръстване, са кръстили Олга повторно – така, както по-късно, почти в средата на XI в., е била повторно осветена Десятинната църква в Киев.

3-4. Вуйчо

В статия на П. Димитров е даден точен цитат от стар летопис:

¹⁸ Оболенский М. А. *О первоначальной русской летописи*. Москва, 1870, с. 123.

¹⁹ „The new dignities or degrees which were added to the ancient hierarchy of the church, in the fourth and following centuries, were those of Metropolitan, Primate, Archbishop, Exarch, ... That of Metropolitan was given to the Bishop of the chief city of a province, and likewise that of Primate, he being Primus, or “first” of the province: in process of time, the title Primus or “Primate” was confined to the Bishop of some great city.” (Elliott, C., Stamp, J.C. *Delineation of Roman Catholicism*. John Mason, London, 1824, p. 655).

²⁰ Чилингиров, А. Цит. публ.

Българи извън границите на България

„Володимеръ бо бе отъ Малуши, ключнице Ользины; сестра же бе Добрыне, отецъ же бе имя Малъкъ Любечанинъ, и бе уе Володимеру.“²¹

– ВолодИмеръ

бо бе отъ Малуши, ключницъ Ользины; сестра же бе Добрынъ,
отець же бе Имя Малъкъ Любечанинъ, И бе уе ВолодИмеръ. –

В този цитат виждаме няколко имена, които са и български: Малуша, Малък, Добрин, Любчо; но най-впечатляваща е думата „уй“ - уйчо, вуйчо.

Тя се среща и в Йоакимовския летопис във формата „вуй“:

„Владимир, собрав воинство великое, и Добрыню, вуй
своего призовав...“²²

Думата „уй“ е диалектна форма (заедно с „уйчо“) и синоним на „вуйчо“. Тя няма точен аналог в руския език, където думата „дядя“ означава едновременно и „чичо“, и „вуйчо“. В горния цитат е свързана с роднинската връзка между Малуша и Добрыня – както е посочено, те са сестра и брат, затова Добрыня е вуйчо на Владимир – „уй“, точно както е посочено в летописа. Следователно най-вероятният смисъл на казаното за „Малък Любечанин“ е, че Добрыня е бил негов баща.

Като цяло тази съвкупност от имена и думи води към извода, че в двора на киевския княз Игор е имало хора с български имена и български названия на роднински връзки.

3-5. Олга против война с българите

Когато Светослав се е готвил за поход в България, Олга го убеждавала да се откаже от това намерение; В. Николаев вижда в това опит на Олга да предотврати война на сина си с нейните (а значи и негови) роднини в България²³.

²¹ Димитров П. Владимир Покръстител и княгиня Ана. *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*, Том 83 (3), 1989, 49-83.

²² Татищев В.Н. *Российская история*. Книга II. Москва, 1773, с. 63-64. Цит. по Михайлов К. *Болгарский след в крещении Киевской Руси (новые доказательства)*. В: *Русский сборник Брянск*, 2016, с. 159-162.

²³ Николаев В. Цит. публ. с. 99.

3-6. Хазната на Борис и българските църкви

В. Николаев пише, че евентуален български произход на Олга би могъл да даде обяснение на някои особености на политиката на Светослав и Владимир към Балканите и България. Като се позовава М. Г. Попруженко, той подчертава:

„Ние трябва да отбележим факта, че по време на пребиваването си в България Светослав се е отнасял с уважение към българския цар Борис II; Борис е запазил трона си и всички знаци на върховна власт. След като превзел българската столица Преслав, Светослав не посегнал на хазната на българските царе, а също така, което е особено важно, Светослав и дружината му са се отнесли с изключителна почит към храмовете в България.“²⁴

Запазването на царската хазна, трона на Борис, църквите – всичко това е в ярък контраст с отношението на руската армия към византийците, а и на византийската армия – към българите. Всъщност след първите си военни успехи Светослав се съюзил с българите, и заедно с тях воювал против византийците; целта на тази война е била – по думите на самия Светослав – да бъдат изгонени византийците от Балканския полуостров, тъй като те „нямат право на Европа“²⁵.

3-7. Средата на владенията на Светослав

Още Карамзин е забелязал странната метаморфоза, станала със Светослав по време на похода му в България: той като че ли „забравил“ родината си и я подменил с новите си завоевания. Цитирайки по „Повесть Временных Лет“ думите му

„... ибо в столице Болгарской, как в средоточии, стекаются все драгоценности Искусства и Природы, яко то есть середина земли моей.“²⁶

Карамзин не се е съдържал и е изразил учудването си от неговия „български патриотизъм“:

²⁴ Николаев В. Цит. публ. с. 99; Попруженко М. Г. България и Киевска Русь. Списание Родина, София, год. I, 1939, кн. 3, 37.

²⁵ Лев Диакон. История. Наука, Москва, 1988, с. 56.

²⁶ Карамзин Н. М. История Государства Российского. В 4-х томах. Том 1. Москва, Книга, 1988, с. 107.

Българи извън границите на България

„... но България не могла быть серединой его владений; или он в гордости мечтал, что Греция, Венгрия и Богемия должны от него зависеть?“²⁷

Непосредствено след цитирания текст от „Повестъ Временных Лет“ четем обяснение – какви блага („драгоценности“) се стичат в българската столица: от гръцката земя – злато, вино, разнообразни плодове; от Чехия и Унгария – сребро и коне; от Русия – кожи и восък, мед и роби. В него има нещо впечатляващо: Русия е спомената сред „чуждите“ спрямо новите владения на Светослав държави, редом с Гърция, Чехия и Унгария. Какви основания може да е имал Светослав, за да счита България „своя земя“ в по-голяма степен, отколкото Русия?

Обаче ако предположим, че Олга е дъщеря на българския цар Симеон Велики, то претенциите на Светослав към балканските земи на Византия са напълно оправдани: той се е считал за наследник на владенията на дядо си, който, по думите на арабския хронист ал-Табари, бил казал на византийския император Роман Лакапин по време на обсадата на Константинопол:

„Тази страна е царство на баща ми, и аз няма да си тръгна, докато един от нас не победи другия.“²⁸

Така че ако бащата на Симеон е владял византийското „царство“, а Светослав е бил внук на Симеон, то защо Светослав – след победното начало на неговия Балкански поход – да не помисли за правата си като наследник?

3-8. Брак и политически съюз

А. Чилингиров предложи още един аргумент в полза на българския произход на Олга. Той се основава на факта, че когато Игор се оженил за Олга, тя е била още съвсем младо момиче. Това почти елиминира възможността Олга да е била „от прост род“ и насочва към политически причини за ранния ѝ брак. Тъй като Олег е подготвял поход срещу Византия, той, разбира се, е

²⁷ Карамзин Н. М. История Государства Российского. В 4-х томах. Том 1. Москва, Книга, 1988, с. 110.

²⁸ Литаврин Г. Г. Византия, Болгария, Древняя Русь. Алетейя, Санкт-Петербург, 2000, с. 38; Христоматия по история на България. Т. 1. Съст. П. Петров, В. Гюзелев. София, 1978, с. 164.

имал нужда от съюзник близо до Константинопол. По всяка вероятност Олег е искал да си осигури такъв съюзник в лицето на Симеон Велики; резултатът от това вероятно е бил „политическият“ брак на Игор и младата Олга. И наистина, скоро след сватбата Олег е предприел поход срещу Византия.

Изводи

Повечето доводи в полза на хипотезата за български произход на Олга са косвени, и само един е пряк. Но в същото време те са много. Анализът им води до извода, че като цяло те се свеждат към свидетелства за връзки – лични, езикови, религиозни, династични – между владетелите на България и Киевска Русия по времето на Симеон Велики, Петър и Борис II.

§ 4. ЦАРИЦА АНА И СИНОВЕТЕ Й БОРИС И ГЛЕБ

Както беше отбелязано в началото на § 3, в хипотезата, че управляващите династии на Киевска Русия и България по времето на великите князе Светослав и Владимир и царете Петър, Борис, Роман-Симеон и Самуил са имали роднински връзки, може да се открият две основни съставни части. Първата от тях, разгледана в § 3, се отнася за великата княгиня равноапостолната света Олга; втората, която ще разгледаме непосредствено по-надолу, е за жената на Владимир – Ана, и е аналогична на първата: че Ана е също от рода на Петър, Борис и Роман-Симеон, вероятно сестра или дъщеря на Борис II.

4-1. Ана – жената на Владимир – е сестра на Василий II

В съвременната историческа наука преобладава мнението, че великият княз Владимир, покръстил Киевска Русия, се е оженил за сестрата на византийския император Василий II, „порфирородната“ гъркиня Ана. Този брак се свързва с решението за покръстването и за установяване на съюзнически отношения на Киевска Русия с Византия.

Освен това, счита се за добре известно, че определена роля в първите стъпки на християнството в Киевска Русия са играли двама от синовете на Владимир – Борис и Глеб.

Били ли са Борис и Глеб синове на Ана? Колко и какви жени е имал Владимир преди Ана? Около тези въпроси също са

Българи извън границите на България

се водили спорове. Те са породени от това, че някои извори свързват Ана, Борис и Глеб с българите.

4-2. Ана – жената на Владимир – е „българка“

Например в един от основните извори за старата руска история – „Повесть временных лет“ – пише, че Владимир ги „роди ... от болгарыни“ – т.е. че те са „от българката“. Почти същото четем и в „Сказание о Борисе и Глебе“ за синовете на Владимир – кой от коя жена е роден:

„а от болгарыни - Бориса и Глеба“²⁹

а ѿ Болгарыни Бориса и Глеба.

4-3. Ана – жената на Владимир – „българка“ или „гъркиня“ ?

Но голям брой учени противопоставят на цитираните стари сведения много сериозен – на пръв поглед – довод: Ана, жената на Владимир, е била сестра на византийския император Василий и затова не би могла да бъде българка. Нещо повече: в някои летописи тя е наречена гъркиня. Например, в Переяславския летопис четем, че непосредствено преди смъртта си Владимир

„призва сына князя Бориса и княгиню Анну грекиню Царицю“³⁰

призва сѣна княжа Бориса и княгиню Анну Грѣкнию Црѣцю

Общо данните изглеждат противоречиви.

И наистина: първо, ред извори свидетелстват, че Ана е била сестра на византийските императори Василий и Константин. Второ, пак според ред документи, Борис и Глеб са били синове на

²⁹ Полное собрание русских летописей. Т. 1. Ленинград 1926, репринт Москва 1962, кол. 70; Чилингиров, А. Агиографията на Борис и Глеб и проблемът за йерархичното подчинение на руската църква преди 1037 година. Доклад пред Междун. Симпозиум на Комисията за изследване на славянските култури в средновековието и на Отдела за история на СССР, организиран от Националния комитет на славистите в ГДР и Университет Мартин Лутер в Хале, ГДР, 13-15 II 1979 година (пълен текст в български превод от автора, заедно с бележките към него, актуализирани с излязлата по-късно литература), с. 52.

³⁰ Димитров П. Владимир Покръстител и княгиня Ана. Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Том 83 (3), 1989, 49-83

Ана. И трето, има също така убедителни свидетелства, че майката на Борис и Глеб е била българка.

Обаче в тази картина трябва да се добави малък, но съществен детайл. Той дава ключ, с който може да се премахнат привидните противоречия в сведенията за Ана. Татишчев е вероятно първият, който е забелязал този детайл; той пише:

„Анну царевну Нестор казует греческую, что в великом сумнении и погрешности ... Бориса же и Глеба он положил от болгарыни, а от царевны Анны никого не показал ... а сей (Йоаким - прим. автора) царевну Анну казует мать Бориса и Глеба, то мню, конечно, сия царевна была болгарская, а Василию и Константину сестра внучатая.“³¹

С други думи, „Нестор (т.е. авторът на ПВЛ) нарича царица Ана гъркиня, което е голяма грешка, защото според него Борис и Глеб са от българката; а Йоаким (авторът на Йоакимовския летопис) казва, че Ана е майка на Борис и Глеб; затова мисля, че тази царица е била българска, а на Василий и Константин е била братовчедка.“

Чилингиров уточнява прозрението на Татишчев така:

Българският цар Петър е бил женен за внучката на византийския император Роман I, а тя от своя страна е била първа братовчедка на императора Роман II, бащата на Василий II. Затова нейната дъщеря – ако тя е имала дъщеря – би била братовчедка (трета) на Василий II, а това означава че тя би могла да бъде онази „сестра“ – братовчедка – на Василий II, за която е бил женен Владимир.

Това са обясненията на Чилингиров; според П. Димитров е възможно и Ана да е била внучка на Петър – например дъщеря на княз Борис³².

Така се очертава следната хипотетична картина: княгиня Анна царица“ е имала „двоен произход“. в жилите ѝ е течала кръв и на български царе, и на византийски императори. В съответствие с това са можели да я наричат и „българка“ (съответно „царица“ – подчертавайки по този начин титлата на

³¹ Димитров П. Цит. публ.

³² Димитров П. Цит. публ.

Българи извън границите на България

баща ѝ), и „гъркиня“, и „сестра на Василий“ - това е зависело от контекста.

Вън от тази картина е необяснимо също така защо Ана е наричана „царица“ - като жена на Владимир тя е била княгиня, а от роднинската си връзка с византийския император Василий тя би могла да бъде „василиса“ или „кесаревна“, но не и „царица“.

4-4. Кой е покръстил княз Владимир и Киевска Русия?

Изключително важна за разглежданите от нас проблеми за роднинските връзки между управляващите династии в България и Киевска Русия през X и първата половина на XI в. е **хипотезата** на М. Д. Приселков, която свързва това роднинство с покръстването на Киевска Русия. Според нея мисълта за приемане на християнството се е появила у княз Владимир Киевски под влиянието на жена му - християнка, българка, майка на синовете му - св. Борис и Глеб, а покръстването на Владимир и народа на Киевска Русия е дело на българското духовенство, което е занесло там славянската писменост и кирилицата, както и цялата богата църковнославянска литература³³.

За разпространението на християнството в източна Европа има доста стари сведения. Те са изследвани и анализирани от много учени през последните 250 години; в обширната литература по тази тема са намерили отражение изводи и мнения за най-различни аспекти на процеса на християнизация на населението на този регион. Обобщавайки резултатите от усилията на учените, един от най-авторитетните специалисти в тази тема О. Рапов очертава основните въпроси (според него общо 12 на брой), върху които през XIX и първата половина на XX в. е било съсредоточено вниманието на историците. Рапов подчертава, че по тези въпроси е имало интензивна сериозна полемика, но по нито един от тях не е постигнато единно мнение³⁴. Тази ситуация е обусловена от противоречивите сведения в изворите.

³³ Николаев В. Цит. публ. с. 12.

³⁴ Рапов, О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства. Русская панорама, Москва, 1998, с. 12-13.

Сред посочените от Рапов основни въпроси са и следните два, които пряко засягат темата на настоящата статия:

- кога и къде е била покръстена княгиня Олга?

- от кого е приела християнството Русия: от Константинопол, от Рим или от Охридската архиепископия?³⁵

Първият беше частично засегнат по-нагоре, а сега ще маркираме детайли от втория.

Рапов дава следната оценка на хипотезата на Приселков:

„М. Д. Приселков считал, что Владимир Святославич принял крещение не от Византии, а от Болгарии после болгарского похода. По его мнению, Русская православная церковь попала в зависимость от Охридской архиепископии, расположенной на территории Западно-Болгарского царства. Однако исследователь не привел серьезных доводов в пользу данной гипотезы.“³⁶

Казано другояче, Рапов оценява доводите на Приселков като несериозни, и нищо не споменава за други публикации по темата. Тук трябва да поясним, че многократно цитираната по-нагоре монография на В. Николаев е била скоро след издаването ѝ забранена и иззета от библиотеките в България; съдбата ѝ в Русия вероятно е била още по-нещастна – едва ли съветската научна общност е имала достъп до нея, а ако отделни учени са могли да я прочетат, цитирането ѝ със сигурност е било забранено.

Още в края на XIX в. известният руски историк Е. Голубинский е изразил убеждението си, че веднага след покръстването на Русия там се е появила почти цялата църковна литература в български преводи, и специално е подчертал, че преписването даже на част от тази огромна литература е излизало извън границите на възможностите на Киевска Русия. Как е станало всичко това? Съдействали ли са на този процес Българската църква и българските владетели?

³⁵ Рапов О.М. Цит. публ., с. 12-13.

³⁶ Рапов О.М. Цит. публ., с. 202.

Българи извън границите на България

В монографията си Г. Литаврин обобщава:

„ ... в деле становления древнерусской христианской культуры решающую роль играли две страны: Византия и Болгария.”³⁷, но, оценявайки ролята на Византия като ясна, несъмнена и отчетлива, за България пише предпазливо, че с нея нещата стоят другояче: резултатите от участието ѝ са очевидни, а как са били постигнати е неизвестно³⁸. Малко по-нататък в текста той отново се връща към феномена на българското влияние в ранното руско християнство:

„Наука, однако, не знает, какими путями происходило усвоение на Руси „болгарской модели“ византийской культуры.”³⁹

Така според неговите думи излиза, че българската култура не е нищо друго освен вариант, „модел” на културата на Византия. Затова, ако нещо е дошло в Киевска Русия от България, то няма как същността му да не е византийска – може би малко повлияна от българите.

Отрицателна оценка на хипотезата на Приселков е дадена и в друга съвременна монография – на Б. Флоря и др., където пише, че тя е била убедително опровергана от Попе⁴⁰.

Към имената на българските автори, подкрепящи хипотезата на Приселков, може да се добавят и имената на руските учени Ф. И. Успенски, В. Погорелов, М. Левченко, а също и на италианеца Р. Пикио.

П. Димитров е добавил още един довод в подкрепа на мнението на Приселков и последователите му. Както е отбелязал Татищев, Иоакимовският летопис съобщава, че българският цар Симеон е изпратил в Русия йереи и книги:

„Царь же Симион присла иереи учены и книги довольны.”⁴¹

³⁷ Литаврин Г. Г. Византия, Болгария, Древняя Русь. Алетейя, Санкт-Петербург, 2000, с. 301.

³⁸ Литаврин Г. Г. Цит. публ., с. 301.

³⁹ Литаврин Г. Г. Цит. публ., с. 307.

⁴⁰ Флоря Б. Н., Турилов А. А., Иванов С. А. Судьбы кирилло-мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия. Алетайя, Санкт-Петербург, 2000, с. 137; Poppe A. Panstwo i Kosciol na Rusi w XI w. Warszawa, 1968, p. 15-130.

Царь же СИМИОН прИсла ИереИ оучены И кннги довольны

Дълго време се е приемало, че под „Симион“ тук се има предвид цар Симеон Велики и от това е правен извод, че това сведение не може да бъде вярно, защото Симеон Велики е починал половин век преди покръстването, предприето от Владимир. Но днес се знае, че българският цар Роман, син на цар Петър и съвременник на Владимир, е имал кръщелно име Симеон, така че цитираният текст от Иоакимовския летопис има напълно естествен смисъл.

§ 5. Ерес в Българската и Киевската църкви в края на X – началото на XI в.?

Някои сведения от края на X в. свързват по странен начин религиите на България и Киевска Русия. Например, в булата на папа Йоан VIII, дадена на Болеслав Чехски (972 г.) за основаване на Пражката епископия и девическия манастир, текстът на която е запазен в хрониката на Козма Пражки, се подчертава, че те трябва да са

*„... sub regula sancti Benedicti et obedientia filiae nostrae, abbatissae Mariae, constituatur congregatio sanctimonialium. Verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgariae gentis vel Ruziae, aut Sclavonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica ...“*⁴²

(„... по устава на св. Бенедикт и под ръководството на нашата дъщеря абатисата Мария. Но не по сектата на българския народ или на руския, и не на склавонски език, но по обичаите и правилата на Апостолския престол...“).

Това означава, че според представите на Римската църква в България и в Киевска Русия християнските храмове са управлявани от някаква секта⁴³ На този факт е обръщал внимание и Р. Пикио. Тук трябва да отбележим още един интересен детайл:

⁴¹ Татищев, В. Н. Собрание сочинений. В 8-ми томах. Ладомир, Москва, 1994-1996, цит. по: Димитров П. Владимир Покръстител и княгиня Ана. Годишник на СУ "Св. Климент Охридски", Том 83 (3), 1989, 49-83.

⁴² Cosmae Chronica Voemorum. Monumenta Germaniae historica. Scriptorum, t. IX. Hannoverae 1851, Reprint 1963, p. 49; Латински извори за българската история. Т. II. Издателство на БАН, София, 1960, с. 136.

⁴³ Чилингиоров А. Църквата „Св. Герман“. Берлин, 2001, с. 98.

Българи извън границите на България

„сектата на българския и руския народи“ съществува в 972 г., 17 години преди покръстването на Владимир (и Киевска Русия).

Сред „еретичните народи“ поставя българите и Проложното Житие на св. Иван Владислав⁴⁴. Ерес лъха и от Воденския надпис на цар Самуил: според него Йеремия – един от легендарните богомилски проповедници – е бил глава („пръв кръстенин“) на Българската църква, а Цариград е бил обитаван от „Сатанаил“.

Изнесени са и данни за „отклонения“ на старите български храмове на територията на Охридската архиепископия (южен вход към наоса, който по-късно е зазиждан), и даже за тяхното съзнателно разрушаване скоро след завладяването на Самуилова България от византийците.

Всичко това очертава една картина с вътрешна логика, която обяснява изключително противоречивите сведения за покръстването на Киевска Русия и за пътищата, по които до нея е достигнала голяма по обем книжнина на старославянски, „произведена“ в България. Ясно е например и защо *Киевският митрополит Теопемпт, назначен от Цариградската патриаршия през 1037 г., е започнал дейността си с повторно освещаване на тогавашната централна Киевска църква - Десятинната*, построена през 989-996 г.; в нея са били погребани княз Владимир Святославич и жена му царица Анна, тук е бил пренесен от Вишгород прахът на княгиня Олга.

Тези бележки очертават основанията за *хипотезата*, че при княз Владимир Киевска Русия е приела християнството от счетената по-късно за „еретична“ Охридска църква (архиепископия); че от тази църква християните в Киевска Русия са получили както книжнина на старославянски, така и особености на храмовете; и че липсващите и противоречиви сведения около началния период на функциониране на християнските институции в Киевска Русия са плод на системни усилия за „изчистване“ на имена и традиции, считани за

⁴⁴ Меловски Х. *Москополски Зборник*. Скопје 1996, с. 176.

Българи извън границите на България
еретични, от страна на Цариградската църква и нейните
„ученици” и последователи в Киевска Русия⁴⁵.

Предстоят проверки на тази хипотеза чрез внимателно
изследване на стари ръкописи, стенописи, икони и др.
християнски артефакти в България и Русия за откриване на общи
„еретични“ детайли, както и за изясняване на характера на
„българската ерес“, изповядвана от Охридската църква.

⁴⁵ Фактически това описание на хипотезата е преформулировка на тезиси, издигнати и защитавани от А. Чилингиров. Вж. Чилингиров А. *Църквата „Св. Герман“*. Берлин, 2001; Чилингиров А. *България. Византия. Русия*. Берлин, 2002 и др.